

Derleyenler
SANIYE DEDEOĞLU
ADEM YAVUZ ELVEREN
Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın

İletişim Yayınları 1816 • Araştırma-İnceleme Dizisi 306

ISBN-13: 978-975-05-1117-2

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Kerem Uzel (Nar Photos)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Cem Tüzün

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloglu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
SANIYE DEDEOĞLU
ADEM YAVUZ ELVEREN

Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın

İÇİNDEKİLER

İngilizce Baskıya Önsöz

DIANE ELSON 9

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi

YILDIZ ECEVİT 11

BİRİNCİ KISIM

Türkiye’de Refah Devleti, İşgücü Piyasası ve Toplumsal Cinsiyet

1 Giriş: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti

SANIYE DEDEOĞLU - ADEM YAVUZ ELVEREN 29

2 Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakârlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma

AYŞE BUĞRA 47

- 3** **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye’de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları**
FERIDE ACAR - GÜLBANU ALTUNOK.....71
- 4** **Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emegi**
GÜLAY TOKSÖZ..... 103
- 5** **Türkiye’de Gelir Dağılımının ve Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Boyutları**
MELTEM DAYIOĞLU - CEM BAŞLEVENT..... 127
- 6** **Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emegin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi**
EMEL MEMİŞ - UMUT ÖNEŞ - BURÇA KIZILIRMAK..... 159
- 7** **Ev İçi Emek ve Refah: Türkiye’de Evlatlık Kurumu ile İlgili Bir Durum Çalışması**
HANDE TOGRUL..... 183

İKİNCİ KISIM

***AB Entegrasyon Sürecinde
Refah Reformlarının
Kadınların Statüsü Üzerine Etkisi***

- 8** **Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı**
SANIYE DEDEOĞLU..... 211
- 9** **Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu ve Kadınlar Üzerine Etkisi**
MUSTAFA ŞAHİN..... 231

10	Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık Reformu: Politikalar ve Etkileri	
	TUBA İNCİ AĞARTAN.....	251
11	Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi’nde Toplumsal Cinsiyetçi Farklılaşma	
	ŞULE ŞAHİN - ADEM YAVUZ ELVEREN.....	279
12	Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar	
	HELGA RITTERSBERGER-TILIÇ - SİBEL KALAYCIOĞLU.....	301
13	Türkiye’de Kadın ve Sendikacılık: Avrupa Birliği’nin Etkisi	
	Ş. GÖZDE YIRMİBEŞOĞLU.....	329
	YAZARLAR.....	355
	DİZİN.....	359

İngilizce Baskıya Önsöz

DIANE ELSON

Bu kitap, Türkiye’de neoliberal sosyal politikanın, politik İslam’ın ve AB’ye katılım sürecinin kesişiminde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl yeniden yapılandırıldığını inceleyen ilk kitaptır. Kitap, bir yandan ‘piyasalaştırılmış’ bir sosyal güvenlik sisteminde yasal düzlemde kadın erkek eşitliğini teşvik eden, ama diğer yandan ücretsiz bakımı ‘kadınların işi’ kılan sosyal normları pekiştiren ve daha çok kadının insan onuruna yakışır ücretli işlere ulaşmasını sağlamak için hiçbir şey yapmayan bir yasal, iktisadi ve siyasi değişiklikler setinin paradokslarına yönelik birçok özgün ve iyi araştırılmış fikirler sunmaktadır. Bu kitap, toplumsal cinsiyet, sosyal politika ve refah devletleri yazınına değerli bir katkıdır.

Son on yılda, AB tavsiye kararlarına cevap olarak, Türkiye’de kadınlar ve erkekler arasındaki resmi eşitliği sağlayan birçok önemli yasal değişiklik yapılmıştır. Bu kitap haklı olarak kadınlar ve erkekler arasında güçlü bir eşitliğin temin edildiğine yönelik bir sürecin olup olmadığını incelemek için bu yasal değişikliklerin ötesine bakmanın elzem olduğunda ısrar etmektedir. Kitabın bulguları kanun önündeki eşitlik ile cinsiyete dayalı yoksulluk ve gelir eşitsizliği arasında süregelen bir uçurum olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kitap, kadınların işgücüne katılım oranının düşüklüğü-

nün ve sosyal refahın sağlanmasında ailenin üstlendiği önemli rolün altını çizmektedir. Ailenin bu rolü, Türk kadınlarının en az üç çocuk sahibi olmasını isteyen Başbakan'la birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'nin politikalarınca güçlendirilmektedir. Bu kitap, türbanın sembolik anlamının zaman içinde nasıl 'dini bir vecibe'den 'insan hakları'na dönüştüğünü göstermektedir. Ancak, kitaptaki bulgular çalışma hakkı gibi kadınların insan haklarının diğer yönlerinin sürekli olarak göz ardı edildiğini işaret ediyor.

Kadınların ailelerine sunduğu ücretsiz bakım hizmeti talebi, 2006 tarihli ilk ve tek ulusal zaman kullanımı anketine dayanan, yenilikçi ve nicel bir zaman kullanımındaki cinsiyete dayalı farklılık analizinde gösterilmiştir. Devlet, çocuk ve yaşlı bakımı için çok sınırlı bir destek sağladığından kadınlar bu hizmetleri ellerinden gelen en iyi biçimde sunmak için tek başlarına bırakılmaktadır. Kitapta, özel istihdam büroları tarafından sağlanan gündelikçi kadınlarla ve taşradaki yoksul genç kızların yarı-evlatlık olarak orta sınıf ailelere getirilmesiyle kadınların kendi ailelerine sağladıkları bakım hizmetini nasıl güçlendirdiklerini göstermek için alan çalışmaları yapılmıştır. Bu her iki ek bakım kaynağı da bu bakımı sağlayanların haklarının ihlaline yol açmaktadır.

Bu bağlamda, hükümet, sosyal güvenlik, sağlık sigortası ve emeklilik sisteminde piyasalaşma ve özelleştirme içeren düzenlemeler yapmıştır. Bu kitap net bir şekilde gösteriyor ki cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik reformlar resmi bir kadın-erkek eşitliği getirirse de gerçek anlamda eşit bir refah sağlanmasına yol açmıyor; çünkü, kadınların çoğu güvenceli işlerde çalışmıyorlar. Politikalar kadınlara insan onuruna yakışır iş sağlanmasını dikkate almaya başlamadığı sürece çoğu kadın, erkek aile reisine bağımlı kalmaya devam edecektir.

İyi araştırılmış ve iyi tartışılmış yazılardan oluşan bu kitap her ne kadar kadınlar için yasal zeminde birtakım kazanımlar olsa da günlük yaşam pratiğinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bir dönüşüm yaşanmadığını göstermektedir.

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi

YILDIZ ECEVİT

Elinizdeki çalışma, sosyal politika ve toplumsal cinsiyet ilişkisini kurmayı ve bu ilişkiyi çeşitli boyutları ile irdelemeyi hedefleyen bir kitap olarak, sosyal politika ile ilgilenenler için önemli bir kaynak olmaya adaydır. Bu kitap, refah devleti, yeni liberal işgücü piyasası ve ataerkil aile üçgeninin merkezine toplumsal cinsiyeti yerleştiriyor ve bu üç temel alana toplumsal cinsiyet bakış açısı ile bakabilmemizi sağlıyor. Bu giriş yazısında benim amacım, okuyucuya, kitaptaki çalışmaları içine yerleştirebileceği, toplumsal cinsiyet çözümlemesi içeren bir sosyal politika ve sosyal refah bağlamı sunabilmektir. Burada bütün çalışmaları ayrı ayrı takdim etmeyeceğim; çünkü kitabın editörleri bunu yetkinlikle yapıyorlar. Bu tür bir yazıda benim tercihim, sosyal politika yazınının feminist bir eleştirisini yapmaktan yana kullanacağım. Türkiye’de sosyal politika ve refah yazınının toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan bir içeriğe sahipken, bu ilişkileri daha çok hesaba katmaya başlayan bir yazın olmaya doğru nasıl evirildiğini, kitaptan örnekleri de kullanarak tartışacağım.

Sosyal politika, gelir eşitsizliğinden yoksulluğa, eğitimden istihdama, sağlıktan konuta birçok alt başlığı içeren bir alan olduğu için, Türkiye’de bu konuda çalışma yapanlar da çeşitli di-

siplinlerden gelen düşünür ve araştırmacılar oldular. Ancak yaptıkları sorgulamalarda da araştırmalarda da toplumsal cinsiyete pek az yer verdiler; böylece sosyal politika yazını uzun yıllar toplumsal cinsiyet bakış açısından uzakta gelişti. Bu nedenle, sosyal politika alanının toplumsal cinsiyet ile ilişkisinin nasıl ve kimler tarafından kurulduğunu irdelemenin bu tür bir değerlendirme yazısı için doğru bir başlangıç olacağını düşünüyorum.

Türkiye’de, toplumsal cinsiyet ve sosyal politika ilişkisinin bu kadar doğrudan kurulduğu bu kitaba bizi taşıyan ve olduğuca da uzun bir geçmişi olan bir sosyal politika çalışma alanı var. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin sosyal politika kürsüleri 1950’lerden itibaren hızı artan göçün, bu göçün kentlerde yarattığı sosyal dönüşümün, işsizlik ve yoksulluğun, gelir dağılımında daha o yıllarda irdelenmeye başlanan eşitsizliklerin, adaletsizliğin, sosyal güvenlik sorunlarının tartışıldığı bilimsel kurumlar oldular. Bu kürsülerde ders veren öğretim üyeleri ve lisans-üstü tezlerini hazırlayan genç bilim insanları sayesinde Türkiye’de sosyal politika yazını gelişmeye başladı. Özellikle ‘Sosyal Siyaset Konferansları’ dizisi, yapılan tartışmaların ve özün çalışmaların geniş kesimlere aktarılabilirdiği bir kanal oldu. 1960’larda Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluğu sonrası başlayan planlı dönemde bu kurum, sosyal politika alanında atılacak adımları sadece planlamakla kalmadı, aynı zamanda kurumun yetkin uzmanları da sosyal politika alanına giren konularda önemli çalışmalar yaptılar.

1980 askeri darbesi ve hemen arkasından kurulan Yüksek Öğrenim Kurulu, üniversitelerdeki sosyal politika kürsülerinin adını alışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri olarak değiştirdi. Bu değişiklikle yeni liberal düzenin ve sosyal politika alanında Türkiye’de gerçekleşmekte olan köklü değişimlerin bilimsel eleştirisini yapacak bölümlere gerek olmadığı mesajı veriliyordu. Düzeni eleştiren demokratik kitle örgütlerinin kapatıldığı, o zamana dek neredeyse bir araştırma merkezi gibi çalışan sendikaların¹ faaliyetlerine son verildiği, sosyal bilimcile-

1 DISK örnek verilebilir.

rin üniversitelerden uzaklaştırıldığı böyle bir dönemde, sosyal politika alanında üniversite-dışı yapılan çalışmalar da geriledi.

2000li yıllarda sosyal politika alanına yeniden ve artan bir ilgi duyulmasının önemli nedenlerinden biri, 1980'lerden 2000'lere kadar Türkiye ekonomisinde gerçekleşenler ve alınan politik kararlardır. Başka bir deyişle, Türkiye'deki yeni liberal dönüşümler, sosyal politika ve refah devleti tartışmalarının hızlanmasının nedenidir. Bu yirmi sene, Türkiye'nin ekonomisini, devlet düzenini, sosyal refah düzenlemelerini öylesine alt üst etti ki sosyal bilimciler için ülkede neler olduğunu anlayabilmek ve anlatabilmek kaçınılmaz bir sorumluluk haline geldi. Her şeyden önce, küreselleşmenin ve yeni liberal ekonomik politikaların olumsuz etkilerinin tartışılması gerekiyordu ve doğaldır ki bu tartışma sosyal politika alanı ile çok yakından ilişkiliydi. 1990'ların sonuna doğru araştırmacılar² küreselleşmenin, liberalleşmenin ve yapısal uyum politikalarının etkilerini araştırmaya başladılar. *Toplum ve Bilim* dergisi 2002 baharında 'Küreselleşme, Sosyal Politika ve Adalet' özel sayısı yaparak bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen yazılara yer verdi. Aynı yıl *Doğu-Batı* düşünce dergisi de yine bir küreselleşme özel sayısı ile bu olguyu çeşitli boyutları ile tartışabilmek için bir ortam yarattı. 2004 yılında N. Balkan ve S. Savran'ın derledikleri *Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li yıllarda Türkiye* kitabının adı, sosyal bilimcilerin o yıllarda yeni liberalizm ve küreselleşmenin yarattığı olumsuzlukları açığa çıkarma çabalarının özlü bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Sosyal politika sorunlarını çalışma alanı olarak seçen sosyal bilimciler için sadece küreselleşme, yeni-liberalizm, yapısal uyum politikaları benzeri genel konular anlaşılmaya muhtaç değildi; aynı zamanda daha özel alanlar da dikkat çekici değişme-

2 Örneğin, Balkan, E. ve E. Yeldan, "Financial Liberalisation in Developing Countries: The Turkish Experience", Medhora, M. ve J. Fanelli (der.) *Financial liberalisation in Developing Countries* içinde, 1998; Macmillan Press; Boratav, K., Yeldan, E. ve Köse, A., *Globalization, Distribution and Social Policy in Turkey, 1980-1998*, CEPA Working Paper Series 1: Globalisation, Labor Markets and Social Policy, Project founded by the John D. and Catherine T. MacArthur Foundation, 2000.